

ФИНАНСИРАНЕ НА СЛЕДДИПЛОМНОТО ОБУЧЕНИЕ В СИСТЕМАТА НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Видин Кирков, Красимира Маркова, Кремена Иванова

FINANCING OF POSTGRADUATE TRAINING IN HEALTHCARE IN BULGARIA

Vidin Kirkov, Krasimira Markova, Kremena Ivanova

Резюме: След приключване на шест-годишното студентско обучение на младите лекари, през което те придобиват теоретични и практически знания и умения и по този начин изграждат трудова и теоретична подготовка за самостоятелно решаване на организационни, профилактични, лечебно-диагностични и други професионални задачи те преминават през следдипломно обучението за придобиване на специалност в системата на здравеопазването в Република България, което се състои в усвояване на теоретични знания и практически умения по обособен раздел на медицинската наука и практика и завършва с държавен изпит. Настоящата статия ще представи и анализира динамиката на финансирането на следдипломното обучение на здравните кадри в България.

Ключови думи: финансиране, следдипломно обучение, млади лекари

Summary: After completing the six-year student training of young doctors, during which they acquire theoretical and practical knowledge and skills and thus build labor and theoretical preparation for independently solving organizational, prophylactic, therapeutic-diagnostic and other professional tasks, they undergo postgraduate training for acquiring a specialty in the healthcare system in the Republic of Bulgaria, which consists of acquiring theoretical knowledge and practical skills in a separate section of medical science and practice and ends with a state exam. This article will present and analyze the dynamics of financing postgraduate training of healthcare professionals in Bulgaria.

Key words: funding, postgraduate training, young doctors

РАБОТНА СРЕДА И ЕФЕКТИВНОСТ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ В МБАЛ „Д-Р АТАНАС ДАФОВСКИ“, КЪРДЖАЛИ

Елисавета Петрова-Джеретто, Емилия Насева, Димитър Черкезов

WORK PLACE DYNAMICS AND MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL AT DR

ATANAS DAFOVSKI HOSPITAL, KARDZHALI

Elisaveta Petrova-Geretto, Emilia Naseva, Dimitar Cherkeзов

Резюме: Съвременните икономически реалности, демографската криза и промените в бизнес средата изискват преосмисляне на управленските практики и подходи към човешкия капитал. На днешното работно място са представени пет поколения – традиционалисти, „бейби бумъри“, поколение X, поколение Y и поколение Z, всяко със свои ценности, мотивации и отношение към работата и професионалното си призвание. Това многообразие поставя сериозни предизвикателства пред мениджърите, които трябва да приоритизират адаптивни и чувствителни подходи за управление на възрастовите различия, за да постигнат ефективност и хармония в работната среда. Настоящото проучване анализира възприятията на различните поколения относно управлението на работната среда в МБАЛ „Д-р Атанас Дафовски“, Кърджали. В периода април-май 2024 г.

са анкетирани 100 служители като са оценени работната и психо-социална среда, нивото на комуникация и сътрудничество, както и предизвикателствата при управлението на мултигенерационен екип. Използвани са статистически и аналитични методи за оценка на значимите фактори като възраст, пол и длъжност. Резултатите показват, че възрастовото разнообразие има съществено влияние върху ефективността на екипите, като ключова роля играят адаптивните лидерски подходи, които интегрират и стимулират предимствата на всяко поколение. Управлението на мултигенерационни екипи изисква холистичен подход и чувствителност към възрастовите различия, което го превръща в съществена характеристика на съвременното лидерство.

Ключови думи: мултигенерационен екип, управление на човешкия капитал, организационна ефективност, дефицит на професионалисти по здравни грижи

Summary: The challenges of today's economic environment and the demographic crisis, necessitate a re-evaluation of management practices and approaches to human capital. Today's workplace comprises five generations – Traditionalists, Baby Boomers, Generation X, Generation Y (Millennials), and Generation Z, each with distinct values, motivations, and attitudes toward work and their professional calling. This diversity presents significant challenges for managers, who must prioritize adaptive and sensitive approaches to managing generational differences to achieve efficiency and harmony in the workplace. This study analyses the perceptions of different generations regarding the management of the work environment at Dr. Atanas Dafovski Hospital in Kardzhali. Between April and May 2024, 100 employees were surveyed to evaluate the working and psychosocial environment, the level of communication and collaboration, and the challenges of managing a multigenerational team. Statistical and analytical methods were employed to assess key factors such as age, gender, and position. The results indicate that generational diversity significantly impacts team effectiveness, with adaptive leadership approaches that integrate and leverage the strengths of each generation playing a critical role. Managing multigenerational teams requires a holistic approach and sensitivity to generational differences, making it a vital characteristic of modern leadership.

Key words: multigenerational team, human capital management, organizational effectiveness, shortage of nurses

ЗДРАВЕ И БЕЗОПАСНОСТ ПРИ РАБОТА НА ВИСОЧИНА

Борил Ташев, Лидия Христова, Милена Янчева, Каролина Любомирова

HEALTH AND SAFETY WHEN WORKING AT HEIGHTS

Boril Tashev, Lidia Hristova, Milena Yancheva, Karolina Lyubomirova

Резюме: *Падането от високо е една от основните причини за фаталните трудови злополуки в България. Ефективното управление на риска за здравето при работа на височина не само защитава живота и здравето на работниците, но също така спомага за повишаване на производителността и намаляване на разходите.*

Обучението и осведомеността на работниците относно начините за безопасна работа са сред най-важните дейности за управление на риска при работа на височина. Целта на нашето изследване е да се анализират подходите за управление на риска за здравето при работа на височина, чрез прилагане на колективни, лични предпазни средства и организационни мерки.

Резултатите от изследването са в основата на създаването на добра практика за безопасно използване на колективни и лични предпазни средства при работа на височина.

Ключови думи: *управление на здравния риск, работа на височина, добри практики, обучения*

Summary: *Falling from a height is one of the main causes of fatal occupational accidents in Bulgaria. Effective management of health risk when working at height not only protects the life and health of workers, but also helps increase productivity and reduce costs.*

Training and awareness of workers on ways to work safely are among the most important risk management activities when working at height. The aim of our study is to analyze the approaches to health risk management when working at height, through the application of collective, personal protective equipment and organizational measures. The results of the study are the basis for the creation of good practice for the safe use of collective and personal protective equipment when working at height.

Key words: *health risk management, work at height, good practices, trainings*

ПРЕВЕНЦИЯ НА КЪСОГЛЕДСТВОТО В УЧЕНИЧЕСКА ВЪЗРАСТ- ЧЕК ЛИСТ ЗА ОЦЕНКА НА ЗРИТЕЛНИЯ АНАЛИЗАТОР

Пенка Гочева, Галинка Павлова

PREVENTING MYOPIA IN SCHOOL AGE – VISUAL ANALYSER ASSESSMENT CHECKLIST

Penka Godeva, Galinka Pavlova

Резюме: *Въведение: Използването на цифрови устройства в детска възраст, съчетано с бездвижване, са едни от детерминиращите фактори за проява на късогледство сред учениците. Превенцията изисква провеждането на скрининг на очното зрение за ранна диагностика на заболяването.*

Целта е да се предложи Модел за превенция, включващ анкета за оценка и скринингов преглед на очното зрение.

Материал и методи: Използвани са документален и социологически методи. Разработен е чек-лист за оценка наличието на рискови фактори и симптоми, насочващи към късогледство и е проведен преглед от оптометрист. Моделът е апробиран сред 438 ученици, в училища от област Пловдив, в периода март – май 2024 г.

Резултати: Чек-листа съдържа 20 твърдения, които ученикът, родителят или училищния лекар потвърждава или отхвърля. Положителните твърденията носят брой точки, според които се определя наличието на риск от проява на късогледство. При проучването установихме риск при 324 от учениците. В 40.4% от тях има вече диагностицирано късогледство и направена корекция. На учениците беше извършен преглед от оптометрист с рефрактометър, който потвърди в значителна степен резултатите от прилагането на анкетния чек-лист. При 75 ученика от определените с риск от късогледство за първи път, се потвърди наличието на миопия при 69 от тях, а при 93 - се наложи актуализиране на зрителната корекция, поради допълнително влошаване на зрението.

Заклучение: Системното провеждане на предложения модел за превенция на национално ниво, би спомогнал за навременна диагностика и ограничаване разпространението на миопията сред учениците.

Ключови думи: миопия, ученици, превенция, чек-лист

Summary: Background: The use of digital devices in childhood, together with the decrease of physical activity, are some of the determinants of manifestation of myopia among school-age children. Prevention requires vision screening for early diagnosis of the disease.

The aim is to propose a Prevention Model including an assessment questionnaire and vision screening.

Materials and methods: documentary and sociological methods were used. A checklist was developed to assess risk factors and symptoms pointing to myopia, and an examination was conducted by an optometrist. The model was tested among 438 school-age children, students of schools in the Plovdiv District, in the March-May 2024.

Results: the checklist consists of 20 statements that the student, parent, or school physician has to confirm or deny. Positive answers to statements give a certain number of points according to which the risk of myopia is defined. In the survey, we identified 324 school-age children at risk. In 40.4% of the cases, myopia had already been diagnosed and some correction had been made. The students were examined by an optometrist with a refractometer, who substantially confirmed the results of the application of the questionnaire checklist. 75 of the students identified as being at risk of myopia for the first time, myopia was confirmed in 69. An update of the visual correction due to further deterioration of vision was deemed necessary for 93 school-age children.

Conclusion: Systematic implementation of the proposed Prevention Model at the national level would help timely diagnosis and limiting myopia among school-age children.

Key words: myopia, students, prevention, checklist

DEMOGRAPHIC INVESTIGATION IN BULGARIA ON PES PLANUS AMONG CHILDREN
Nia Gecheva, Valentin Angelov

Резюме: Ранната профилактика и ефективното управление на мускулно-скелетните заболявания в детска възраст са част от аспектите на Националната стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрична грижа 2030. Плоскостъпието (pes planus) е състояние с потенциално дългосрочни биомеханични и функционални последици, което изисква подход за навременна диагностика и лечение. Настоящото изследване е първото по рода си в България насочено към разпространението на плоскостъпието сред ученици и влиянието на възрастта, пола и телесното тегло върху неговото развитие.

Резултатите на база 995 прегледани деца от три града - София, Етрополе и Чирпан показват нестандартен модел, при който най-високата честота се наблюдава във възрастовата група 9-10 години, за разлика от глобалната тенденция към по-ниска възраст. Полът не е статистически значим фактор в българската популация, въпреки че международни анализи отразяват различия в честотата между момчета и момичета. В допълнение, 7.04% от децата са с наднорменото тегло, като това се очертава като ключов рисков фактор и 2,43 пъти по-голяма склонност на затлъстелите деца към плоскостъпие.

Проучването акцентира върху критичната роля на широкообхватен скрининг, целенасочени превантивни мерки и мултидисциплинарен подход в управлението на педиатричното плоскостъпие. Оптимизацията на здравния мониторинг, интервенционните стратегии и образователните програми са от съществено значение за минимизиране на бъдещи мускулно-скелетни дисфункции и подобряване на дългосрочната двигателна адаптация в детска и юношеска възраст.

Ключови думи: педиатрично плоскостъпие, скрининг, превантивни мерки, мултидисциплинарен подход

Summary: Early prevention and effective management of musculoskeletal disorders in pediatric populations constitute a fundamental aspect of the National Strategy for Child and Adolescent Health and Pediatric Care 2030. Pes planus (flatfoot) is a condition with potentially significant long-term biomechanical and functional implications, necessitating early diagnosis and evidence-based intervention. The present study represents the first large-scale epidemiological investigation in Bulgaria, examining the prevalence of pes planus among school-aged children and evaluating the impact of age, sex, and body mass index (BMI) on its development.

A total of 995 children from three urban centers - Sofia, Etropole, and Chirpan - underwent clinical assessment. The results revealed an atypical age-related distribution, with peak prevalence observed in the 9–10-year-old cohort, diverging from global epidemiological trends, which indicate a higher prevalence at younger ages. Sex-based differences were not statistically significant in the Bulgarian population, despite international studies reporting sex-specific variations in prevalence rates. Furthermore, 7.04% of the study cohort was classified as overweight, with obesity emerging as a critical risk factor. Notably, children with obesity demonstrated a 2.43-fold increased likelihood of developing pes planus compared to their normal-weight peers.

These findings underscore the imperative for systematic screening protocols, targeted preventive interventions, and a multidisciplinary clinical framework for the early identification and management of pediatric pes planus. Enhancing longitudinal musculoskeletal monitoring, implementing evidence-based therapeutic strategies, and integrating educational initiatives is essential to mitigate future musculoskeletal dysfunctions and optimize long-term locomotor adaptation in childhood and adolescence.

Key words: pediatric pes planus, longitudinal musculoskeletal monitoring, evidence-based therapeutic strategies.

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА СКРИНИНГА ЗА РАК НА МАТОЧНАТА ШИЙКА В БЪЛГАРИЯ И ФРАНЦИЯ: УЧАСТИЕ, ДОСТЪП И ПРЕПОРЪКИ ЗА ДОБРА КЛИНИЧНА ПРАКТИКА

Иглика Симеонова–Брашо, Галинка Павлова, Жени Стайкова

COMPARATIVE ANALYSIS OF SCREENING FOR CERVICAL CANCER IN BULGARIA AND FRANCE: PARTICIPATION, ACCESS AND RECOMMENDATIONS FOR GOOD CLINICAL PRACTICE

Iglika Simeonova-Brachot, Galinka Pavlova, Zheni Staykova

Резюме: Въведение: България е в челните места в Европа по заболяемост и смъртност от рак на маточната шийка (РМШ). Участието в скрининга е критичен компонент на превенцията за рака, тъй като повече от половината случаи се диагностицират при пациенти с нередовен скрининг.

Целта на настоящото проучване е да сравни участието в скринингът за РМШ в България и Франция през 2024 г.

Материал и методи: Проведено е анонимно анкетно проучване в социалните мрежи през април и май 2024 г. Използван е въпросник включващ социално–демографски характеристики и гинекологична анамнеза. Проучването обхваща 785 български и френски респонденти от 20 до 80 годишна възраст.

Резултати: В извлечението от 744 жени над 25–годишна възраст, относителният дял на нередовно проследяване за РМШ е значително по–висок в България (23% срещу 14%, $P < 0,001$). 90% от цитонамазките в България и 74% във Франция са реализирани от гинеколог, 5% срещу 22% съответно– от личен лекар или акушерка ($P < 0,001$). В извадката от 139 жени, родени след 1990 г., относителният дял на ваксинираните срещу HPV е значително по–висок във Франция (12% срещу 48%, $P < 0,001$). В групата на не ваксинираните, 61% от българките и 24% от французойките нямат доверие или нужната информация относно HPV ваксината.

Заключение: Наличните данни показват, че нивото на редовно участие в програмите за раков скрининг е по–ниско от това във Франция. Специфичния директен достъп до периодичните гинекологични прегледи и участието на разнообразни специалисти биха могли да обяснят по–високото редовно участие в скрининга във Франция.

Ключови думи: рак на маточната шийка, скрининг, България, Франция

Summary: Background: Bulgaria is one of the first countries in Europe in terms of morbidity and mortality from cervical cancer. Participation in screening is a critical component of cancer prevention, as more than half of cases are diagnosed in patients irregular screening.

The aim is to compare participation in cervical cancer screening in Bulgaria and France in 2024. Materials and methods: A questionnaire that included sociodemographic characteristics and gynecological history was used. The survey included 785 Bulgarian and French women aged 20–80 years old.

Results: In a sample of 744 women aged ≥ 25 years, the proportion of irregular follow-up for Pap smears was significantly higher in Bulgarian women (23% vs. 14%, $P < 0.001$). 90% of Pap smears in Bulgaria and 74% in France were performed by a gynecologist and 5% vs. 22% by a general practitioner or midwife, respectively ($P < 0.001$). In a sample of 139 women born after 1990, the relative proportion of women vaccinated against HPV was significantly higher in France (12% vs. 48%, $P < 0.001$). In the unvaccinated group, 61% of Bulgarian women and 24% of French women did not have confidence in or necessary information regarding the HPV vaccine.

Conclusion: Our study is among the few of its kind in Bulgaria. Available data show that the level of regular participation in cancer screening programs is lower than that in France. Specific direct access to prophylactic gynecological examinations and the involvement of a variety of specialists could explain the higher regular participation in screening in France.

Key words: cervical cancer, screening, Bulgaria, France

**ПСИХОЛОГИЯ НА ОБЩЕСТВЕНОТО ЗДРАВЕ:
МОСТ МЕЖДУ УМА И ЗДРАВЕТО НА ОБЩНОСТТА**
Асена Сербезова

**PUBLIC HEALTH PSYCHOLOGY:
A BRIDGE BETWEEN MIND AND COMMUNITY HEALTH**
Asena Serbezova

Резюме: Тази статия цели да разгледа как психологическите теории и практики могат да служат като мост между ума и здравето на общността, предоставяйки нови перспективи за превенция и интервенции. Съществуваща литература подчертава, че осигуряването и поддържането на здравето е не само индивидуален, но и колективен въпрос, който изисква интегриран подход. Психолозите по общественото здраве разработват интервенции, които не само адресират индивидуалните нужди, но и укрепват социалните мрежи и общностните структури. Чрез програми за образование, насърчаване на здравословни навици и управление на стреса, специалистите могат трайно да повлияят на общественото здраве в цялост.

Ключови думи: психология, общественото здраве, общност

Summary: This article aims to explore how psychological theories and practices can act as a bridge between mental well-being and community health, offering new insights for prevention and intervention strategies. Existing literature emphasizes that health maintenance is not solely an individual concern but also a collective one, necessitating an integrated approach. Public health psychologists design interventions that address individual needs while also strengthening social networks and community structures. Through educational programs, promotion of healthy habits, and stress management, professionals can make a lasting impact on overall public health.

Key words: psychology, public health, community.

**СОЦИАЛНО-МЕДИЦИНСКА ЗНАЧИМОСТ НА СЪНЯ ЗА ПАРОДОНТАЛНОТО
ЗДРАВЕ**

Иван Иванов, Анжелика Велкова

SOCIAL-MEDICAL SLEEP IMPORTANCE FOR THE PERIODONTAL HEALTH
Ivan Ivanov, Angelika Velkova

Резюме: Сънят е ключов фактор за здравето и социалното функциониране. Недостатъчният сън е свързан с редица хронични заболявания, включително пародонтални проблеми. Изследванията показват, че нарушенията на съня могат да влошат пародонталното здраве и да увеличат риска от заболявания като гингивит и пародонтит. Обструктивната сънна апнея също е свързана с повишен риск от пародонтални заболявания. Продължителността и качеството на съня влияят на дъвкателната функция и могат да допринесат за загубата на зъби. Медицинските и денталните специалисти трябва да включат оценка на съня при диагностициране и лечение на пародонталните

заболявания. Поддържането на добра хигиена на съня може да бъде важна превантивна мярка по отношение на пародонталната патология.

Ключови думи: здравословен живот, хигиена на съня, пародонтално здраве

Summary: Sleep is a key factor for overall health and social functioning. Insufficient sleep is linked to various chronic diseases, including periodontal issues. Research suggests that sleep disturbances can negatively impact periodontal health and increase the risk of conditions such as gingivitis and periodontitis. Obstructive sleep apnea is also associated with a higher likelihood of periodontal diseases. Sleep duration and quality affect masticatory function and may contribute to tooth loss. Medical and dental professionals should integrate sleep assessment into the diagnosis and treatment of periodontal diseases. Maintaining proper sleep hygiene can be an essential preventive strategy against periodontitis.

Key words: healthy lifestyle, sleep hygiene, periodontal health

ПОТЕНЦИАЛНО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ КАЧЕСТВОТО НА АТМОСФЕРНИЯ ВЪЗДУХ И ПСИХИЧНОТО ЗДРАВЕ ОТ ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ПИРОТЕХНИЧЕСКИ СРЕДСТВА ПРЕЗ НОВОГОДИШНИТЕ ПРАЗНИЦИ

Момчил Сиджимов, Владимир Наков, Румяна Динолова - Ходжаджикова

POTENTIAL IMPACT ON OUTDOOR AIR QUALITY AND MENTAL HEALTH FROM THE USE OF PYROTECHNICS DURING THE NEW YEAR HOLIDAYS

Momchil Sidjimov, Vladimir Nakov, Rumyana Dinolova - Hodzhadzhikova

Резюме: В много държави, включително и в България, традиционно забавление в периода на новогодишните празници е използването на пиротехнически средства. Празничното настроение предизвиква желание за изстрелване или хвърляне на увеселителни пиротехнически изделия, които съдържат взривни вещества или взривна смес от вещества, предназначени да произведат светлина, звук, дим или комбинация от тези сензорни въздействия. Освен индивидуалните травматични увреждания, при определени условия пиротехническите средства имат потенциал за отрицателно здравно въздействие и на обществено ниво, посредством влошаване на качеството на атмосферния въздух и потенциалното им влияние върху психиката на човека.

Ключови думи: пиротехнически средства, новогодишни празници, замърсяване на атмосферния въздух, психично здраве

Summary: In many countries, including Bulgaria, a traditional form of entertainment during the New Year holidays is the use of pyrotechnics. The festive mood evokes a desire to launch or throw entertaining pyrotechnics that contain explosives or an explosive mixture of substances designed to produce light, sound or smoke or a combination of these sensory effects. In addition to individual traumatic injuries, under certain conditions pyrotechnics have the potential for a negative impact on a public health level, through deterioration of air quality and potential influence on the mental health.

Key words: pyrotechnics, New Year holidays, outdoor air pollution, mental health